

A megtörtént dolgok azonban nem tehetők semmissé. Amit egyszer elpusztítottunk, nem éleszthető fel többé. Kitömhetjük élethűen, ügyes szerkezetekkel mozgathatjuk is. Ideig-óráig meg is téveszthetünk vele valakit. Élni azonban nem fog többé. Így van ez a kultúrával is.

Gazdálkodjunk okosan, és vizsgáljuk meg alaposan a kidobásra ítélt, haszontalan-nak vélt dolgokat! Nyugat-Európa már gyűjti az ócska rézmozsarakat és kávédarálókat. Mennyivel egyszerűbb lesz a polcról levenni, ha nekünk is igényünk lesz rá, mint a szemétdomb alól nagy fáradsággal kikaparni, vagy horribilis összeget fizetni azért, amit ingyen is megtarhattunk volna!

Hány helyen fogadtak ezzel a vásárhelyi parasztemberek, amikor cserépedényeket gyűjteni jártam: — „Volt néhány, de már kidobtuk!” — Bartók és Kodály ilyen megsemmisülésre ítélt népdalokból teremtették meg a világméretű magyar zenekultúrát!

Eljutottam az annyira áhított Provence-ba. Mennyit irigyeljük Cézanne-t, Van Goghot, hogy itt dolgozhattak! S mit láttam? A világ legkietlenebb vidékét, karsztot, sanyarú földeket. Ezek után már nem gondolhatok másra, mint arra, hogy e festőóriások kivételes zsenialitása alakította e tájat örökértékű képekké. Rajongó festőink, akik a mi gazdag Dunántúlunkban e vidék mását vélik megtalálni, ide kerülvén, e tájat még arra sem tartanák érdemesnek, hogy vázlatokat készítsenek róla.

Európa közös. A szobában, ahol lakom, ugyanúgy villany világít, mint idehaza. De a kapcsoló egy kicsit más. És egy kicsit más a szék is, a vízcsap, a WC lehúzója. Más az olivaolaj szaga és a bor íze, a kenyéré. Bár csodálatos illatú francia szappant kaptam, két hét múlva előveszem a hazai szappanomat, és azzal mosakszom. Agyon-étnek minden finomsággal, de esténként a maradék darab téliszalámit rágcsgálom nagy gyönyörűséggel. Minden csak egy kicsit más, mint nálunk, de két hét múlva már kibírhatatlanul idegen. Így vagyunk a francia kultúrával is. Szerethetjük, de mégsem vehetjük teljesen át, mert aprónak látszó különbségei idővel áthidalhatatlan szakadékokká szélesülnek.

*

Hosszú út után ismét magyar földön robot velem a vonat. A kupéban nyugat-német turisták hangoskodnak. Zsvivajuk azonban nem ér el hozzám. Az ablakon át nézem a tovasuhanó tájat. Milyen ismerős és mégis mennyire új! Mennyi mindent látok meg benne, ami fel sem tűnt idáig.

Robogunk. A határ messze mögöttem. A földeken emberek szorgoskodnak. Holnap már én is dolgozni fogok.

LELKES ISTVÁN

PREMIER PÉNTEKEN*

Elküldtek egy színházi rendezőt. Persze, nem egyik napról a másikra mondtak fel neki; csak azután, hogy megrendezte az egy évadban kötelező három darabját, közölték vele: jól teszi, ha állás után néz; a következő évadra nem szerződte. Az eltanácsolt színházi rendező fiatalember. Nemcsak fiatal, ügyes is: valahol biztosan talál magának munkát. Őt tehát nem félttem. Inkább a színházért aggódom. Mert a színház azzal, hogy a fiatal rendezőt elküldte, nem mondott igazat magának. Pontosabban: elhallgattatta azt, aki ha ritkán, ha félhangosan is, másoknál őszintébben szólt. A gazdasági ügyintézőnek egyszer ezt mondta: „Két és fél ezer forintból még egy kamaraszínpadon sem lehet rendes díszletet csinálni.” Az operettkomikusnak ezt: „Hagyj fel a ripizéssel, ebben a darabban nem elég, ha fintorogsz!” Az egyik színésznőnek pedig: „Ha reggel ötig iszol, akkor délelőtt tiztől nem tudsz klasszikust próbálni!” Tulajdonképpen ezek voltak az igazságai. Apró, természetes igazságok. Mégis mennie kellett. Mert a színház — hiszen arról van szó: a vidéki színház — még ezeket az apró, természetes igazságokat sem igen szereti.

Hogyan lett hősünk, hogy csak egy csonka évre is, vidéki rendező? Azt pletykálták róla, hogy még főiskolás korában tett egy nyilatkozatot, ami itt meg itt nem tetszett, mert színikultúránk egyetemes fejlődését, a fősodort, a csomópontokat... Szóval egy pesti színház sem szerződtette. Előtte így villant fel az útjelző tábla: vidék!

S a többiek?

Valamikor valahogy a legtöbb vidéki színész előtt megvillant ez a tábla. Vagy

* Akácz László szubjektív hangú, de fontos kérdéseket taglaló írását vitacikként közöljük. (A szerk.)

odafönt, a Fészekből, vagy innen, valamelyik kopott társalgóból nézve égette a szemét: nem maradatsz itt, nem jöhetsz fel! Vidéken kell élned!

Vegyük előbb a fentről kirepülőket. A legkönnyebben röppenők a végzős főiskolások. Nekik egy ideig előírt penzum volt a vidéki szolgálat, de ezt a szimpatikus intézkedést azzal, hogy a fővárosi — így az országos — színház- és filmkultúra nem nélkülözheti a frissen érett tehetségeket, megszüntették. Most aki tud, marad. De akire főiskolás korában egy filmrendező sem mutatott rá: itt a magyar Giulietta Masina vagy Leslie Howard, aki harmadéves korától nem cikázott a szinkrongyár, a rádiószínház meg a tv-stúdiók között, aki egyszer sem viselte az „ügyeletes zseni” címet, az megy.

S épp így megy — a kiröppenők idősebb évjárataként — az a fiatal színész is, akin ugyan ideig-óráig ott vibrált a szakmai érdeklődés szeszélyes fényű reflektora, de aki mégsem volt képes arra, hogy itt vagy ott, színházban, filmgyárban megmaradjon.

A legszomorúbb röppenés azonban mégsem az övék. A legbúsabb szárnyacsapásokkal azok kelnek útra, akik már túl a harmincötön, negyvenen, túl néhány kudarcon, félsikeren, tudják: soha nem hódítják meg Pestet. Ők lecsapolt álmaikat már „filozófiailag” is igazolják: „Abban az egészségtelen légkörben, abban a klikk-harcban, abban a taposómalomban? Ugyan...”

S akik „innen” nézik a táblavillogást?

Ezek között is van idősebb is, fiatalabb is. Az idősebbek még valamikor a színházteremtés legendás idejében, a negyvenes évek végén kerültek a társulathoz mint a dali kompániák hajdani tagjai. Ez a színésztípus viseli talán a legmélyebb sebeket, ennek a színésztípusnak mondják talán a leghangosabban a gyorsan szaladó évek: kimaradtál valamiből, félúton megrekedtél...

S a fiatalabbak, akik ugyancsak vidéken léptek először deszkára, s akik — meglepően sokan vannak ilyenek! — érettségivel, balettiskolával kezdték el a pályát? Ők még csak friss karcolásaikat borogatják, mondván egy-egy statisztatehetségekkel összecsapott tv-műsört látva: ezt én is tudnám, ennyi — nemcsak ennyi! — tőlem is telne...

KÍSÉRLETEK A BEÉPÜLÉSRE

Sok ember, sokféle keserűség. Sokféle próbálkozás a tények elfogadására.

Folytassuk ez utóbbival! Hogyan próbál beilleszkedni városa életébe egy vidéki színész? Az idő itt is dönt: általában azok a legismertebbek, legkedveltebbek, akik legrégebben kerültek valahova. Ezeknek rendszerint főbérleti lakásuk van, s egyáltalán: igyekeznek úgy élni, mint a város más, szem előtt mozgó, ismert polgára, aki ezért vagy azért kitűnik a többi közül. Szolid eleganciával öltözködnek, délelőtt-tönként isznak egy feketét az „elit” eszpresszóban, s amikor jó ismerősük, a főorvos megkérdi tőlük, hogyan készülnek a következő szerepükre, készséggel válaszolják: tudod, én egy ösztönös színész vagyok...

Akik egyéniségük miatt nem alkalmasak az efféle beépülésre, azok inkább „bohémek” lesznek. Egy ötven-, egy hatvan-, egyszázezer lakosú város bohémjei, akik éjszakánként a főorvos fiának társaságában járják — ha egynél több van — a bárókat.

A két véglét persze könnyen egymáshoz hajlik. Erre rendszerint akkor kerül sor, amikor nyár végén, ősz elején megérkeznek az újak, amikor — mondjuk így — realizálódik a télen-tavasszal kényszerűen felismert helyváltztatás. Ilyenkor — főképp, ha új igazgató, rendező is jön — felbolydul a két fő csoport, fel az alcsoportok s ki-ki oda húzódik, ahonnan érzése szerint többször s erősebben éri majd a fény. A helyi fény.

Mert ez a helyi fény azért fontos. Nem mindegy, ki kérdezi meg kávézás közben: hogyan készülsz egy-egy szerepedre, s az sem, kivel jön-megy, éjszakázik a főorvosfiú.

Helyi fény, vidéki reflektor!

Három évig statisztáltam egy vidéki színházban, elképesztő példákat tudok, mikre képesek az emberek, hogy a csóva, ha csak egy percre is, de rájuk vetődjön. Egy könyvületből megtartott epizodista például a kislányával kezdte hirdettetni: neki, kifejezetten neki darabot ír egy nem is ismeretlen nevű író; darabot s abban főszerepet.

Szentanúja voltam annak is, amikor az egyik vidéki színház társalgójába megérkezett a színházi hetilap munkatársnője. Az érdekes művész nyitotta az ajtót, a Jászai-díjas szaladt a kávéért, s aztán aki csak tehetett, ott sürgött-forgott a ven-

DINNYÉS F.: GYŐRI UTCARÉSZLET

dég körül. S mindezt egy hírért, egy mondatért. (Figyeltem a lapot; egyetlen sor sem jelent meg senkiről.)

Helyi fény, vidéki reflektor!

Öt éve írok színikritikákat egy vidéki lapba — tudom, mit jelent egy embernek az öt városban olvasott harminckétezer lappeldány. Mit egy hír: „X. Y. Z. város színházának meghívására két estén át...”, s mit egy premier utáni fél mondat: „Alakításában leginkább azt érezte...” De főképp az, ha ez a hír, ha ez a fél mondat *nem* jelenik meg! Sokat, nagyon sokat szikráznak a vidéki színészek, és szapora villanásaik elé alig-alig tart valaki fényérzékeny papírt: nem csoda, hogy két marokkal kapnak még az efféle nyomocskák, gyenge támaszok után is.

SZAPORA SZIKRÁK

Mert valóban két embernek való munkát is elvégez egy-egy vidéki színész. Próbál reggeltől kora délutánig, majd egy sietős ebéd után várja a korrepetitor, a fodrász, a szabó, s örülhet, ha nem futtában éri el a „táj”-ba induló autóbust, amely aztán úgy éjfél tájban teszi le ismét a művészbejáró előtt. De ha „bent” játszik, akkor is csak tizenegy körül végez: mindenképpen felajzva, a kényszerű szikrázástól fáradtan fogadja hát a következő napot.

Főképp a három-négy hetenként egymásra következő premierek előtt kell az új darab szereplőinek különös erővel villogni. Mert ezek a péntek esti bemutatók azért „számítanak”; egy-egy új szerepre, akiben tényleg ég a tűz, az „odafigyel”. Azon van, hogy több is, más is legyen, mint legutóbb, hogy ha másnak nem, hát legalább önmagának megmutassa: azért még ér valamit.

Kitűnő premiereket látni néha vidéken, nemegyszer a pestieknél sokkal fényesebb szikrázásokat; a beporosodott tehetségek hirtelen megtisztulását. Csakhogy ezek a kiugró teljesítmények tényleg csak egyetlen nap egyetlen előadását teszik értékessé: a második, a harmadik színrevitel rendszerint már ismét a halványabb átlaghoz igazodik. Erő sincs, kedv sincs az izzasztó csúcsokra ismét felmászni.

Annál inkább nincs, mert az új napok fogadása nemigen múlik el néhány nagy fröccs vagy néhány konyak felhajtása nélkül. Egyszer statisztikát csináltunk: összeszámoltuk, hányan nem isznak egy jó ötven tagú együttesből. Három ilyen emberünk maradt. És még kettő, aki ugyan iszik, de azért néha hetekig is tudja türtöztetni magát...

Hol folytassam?

Ít, a minden esti izogatásnál? Az öngazoló, csakazértis premiereknél? Vagy szóljak inkább a még nem említett gondokról? Írjam le, hogyan kínlódnak kétlakiságukkal a fentről leröppentek, hogyan kényszerülnek kölcsönre, adósságra kocsit venni, hogy éjszaka, előadás után — legalább hetente egyszer — hazajussanak? Tudósítsak arról, ki, hogyan próbál filmrendezővé, dramaturgga lett régi ismerősök révén egy-egy kisebb filmszerrephöz, tv-fellépéshez jutni? Ismételjek el történeteket az elszalasztott lehetőségekről, a végén mégis másnak osztott főszerepekről? Közvetítem a soha nem teljesíthető — alkalmi félmondatokban megfogalmazott — vágyakat? Említsek meg várva várt, majd egy év múlva sürgősen felbontott pesti szerződéseket?

KÜDOSZLATÁS, DE HOGYAN?

Folytatom inkább ott, ahol elkezdtem, az eltanácsolásnál. S azért ott, mert éppen ilyen kérdéseket feszegetett a szükségtelemné nyilvánított fiatalember. Azon volt, hogy ha elvértve, ha félhangosan is, de megmondja az igazat. Hogy a gazdasági ügyintézővel megértesse: a színházat lopják meg, ha a díszletből néhány száz forintot elspórolnak; az operettkomikus magát csapja be, ha mindig csak bevált fogásait ismételteti; s a reggel ötig izogató színész nő is magát, az esetleg még kiteljesedő tehetségét öli, ha enyhe delíriumban érkezik próbára...

Kellenek ezek az apró, természetes igazságok, az ilyen szembemondások, az ilyen archabeszélések! Az, hogy ne elképzelt múltjára, megálmodott jövőjére építsen valaki, hanem adott és gondosan felmért lehetőségeire, hogy ne a főorvosi ismeretéseket építse, hanem a premier utáni előadásokra készüljön, s hogy egyáltalán kétembernyi munkáját is több méltósággal, nagyobb feyeelemmel végezze.

Persze, több méltóságot, nagyobb feyelmet csak úgy kérhetünk, ha mi is sokkal érzékenyebben fogjuk fel a vidéki színészek üzeneteit, s az eddiginél jóval erősebb s tisztább hangon válaszolunk rájuk. Visszhang kell, élénkebb rezonancia, de olyan,

amely tisztán s országra szólóan mond ítéletet. Magyarán: nemcsak egészségesebb, a tehetségre jobban apelláló „színészelosztás” kell, de az országos sajtónak sokkal szélesebb körű, sokkal következetesebb és személyekig ható figyelme. Az, hogy a színészi munka értékét ne csak helyi, hanem egyetemes mércével is mérjék; s mérjék is, ne csak mint az alkalmanként olvasható vidéki beszámolók többsége, fél kényszerrel, fél jó szándékkal méregessék. Apró, természetes igazságok kellenek — olyanok, mint amelyeneket a fiatal rendező mondott. De felelős helyen mondtak, de messzehangzóak. Fogódzóként, tényként biztosan elfogadható — igazságok.

AKÁ CZ LÁSZLÓ

MŰVÉSZEK A TISZA PARTJÁN

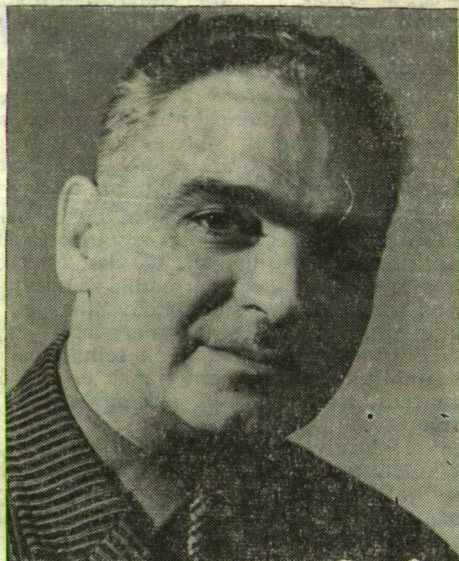
FONTOS SÁNDOR

Ha együtt van az egész család, heten ülnek az asztal körül az üllési tanyai iskola igazgatói lakásában. Az ablakból a saját telepítésű barackosra látni, a rózsaszínű ágak szövevénye élesen karcolódik rá a világoskék, hideg márciusi égre. A falon, az asztalon, a padlón, körös-körül a falnak támasztva képek sokasága.

Pályakezdése semmiképpen sem mondható szabályosnak. Tanítói oklevéllel a zsebében, 30 éves korában, már többgyermekes családapaként kopogtatott be egy napon Vinkler László — későbbi mestere — műtermébe, hóna alatt képeivel. Az ő tanácsára és biztatására vállalta azt a cseppet sem egyszerű és könnyű feladatot, amelyet a tanárképző főiskola elvégzése jelentett. De a befektetett munka és erőfeszítés, s a hit az elhivatottságban meghozta gyümölcsét: a tanári diplomát és a művészi alkotómunka előfeltételeként a szilárd alapok lerakását.

Tájaiban, a szétszórt tanyákban és csoportosan vagy magányosan álldogáló fákban is emberi tartalmat; az egyedi tulajdonságokat nem hangsúlyozó, az alakokat általánosan megfogalmazó és ezáltal szimbólummá növelő emberábrázolásában a föld, a természet ősi jegyeit keresi. Kezdetben még elidőzve a felszín kínálta szépségeknél, látványnál, némileg a posztimpresszionisták módján — akik nem kerestek látványon túli összefüggéseket —, később azonban egyre súlyosabban, keményebben, mondhatnám úgy is: szikárabban és sürgetőbben keresve és kutatva a felszín alatt rejtőzködő lényeges, nehezebben napfényre kerülő igazságokat.

Aki már járt az üllési tanyavilágban télen — ahogyan én egy kora márciusi, kopogósan hideg napon voltam ott először —, az értheti meg igazán, miért ihleti meg ez a táj oly gyakran s mégis mindig másképpen Fontos Sándort. Hártyásan feszül a vékony jégkéreg az itt-

ott csillogó pocsolyák tetején. A táj kemény és kristályos, messze ellátni benne, a fák ágas-bogas szerkezete meztelenül, leplek nélkül mutatja magát. A ritkásan álló házak, elhagyott tanyák, bedült kerítések, magányosan ágaskodó gémeskúta minden esetlegességtől megfosztva tárgyilagosan állnak a keményre fagyott utat behalózó, tavalyról itt maradt keréknyomok két oldalán. Acélszürke, fesszesre húzott égbolt zárja le a látóhatárt, messze fekete varjak csapata, röp-tük az egyetlen puhaság a mozdulatlan hallgatásba dermedt délutánban. Fontos kedves évszaka ez, télutó vagy kora tavasz inkább, ilyenkor a legrajzosabb a táj, a finom paszellszíneket a formák hálója tartja egybe, az a formastruktúra, amely a távolságot és a mélységet, azaz a teret érzékeltetve képeinek is megkülönböztető sajátossága. Szellemében alföldi piktúra ez, de egyben különbözik is attól a hagyományos értelemben vett